betalen. Vlees of vis moet er komen. Giertje mag dat niet verkopen. Geen nood, de gauwdief zal het gaan halen bij Pieter de Kock. Giertje leent hem twee plattelen, de optrekker leent hem zijn mantel, waaronder hij de lekkernijen kan verbergen. Ghijsje heeft zijn plannetje al klaar: de geleende spullen zal hij wel weten te verkopen. De boer en de optrekker feesten ondertussen door, met Giertje op hun schoot. De domme boer kan geen kwaad woord horen van de gauwdief: dat is zo'n fijne meneer.
Het volgende fragment is vooral spottend. De mode van velen om Frans te spreken wordt fijntjes aan de kaak gesteld. Het feest wordt verstoord als Keesje komt, het zoontje van de boer. Huilende komt hij de herberg binnen en vertelt zijn vader, dat de koe is gestolen. Nu begrijpt de boer dat hij door de gauwdief op slimme wijze is beetgenomen.
Voor hij weggaat, moet hij echter het gelag betalen (een Spaanse kluit).
Giertje is haar borden kwijt en de optrekker zijn mantel. De boer vraagt de waardin te zwijgen over het gebeurde: „Hij het ons allegaer over een kam geschoren."
De optrekker betaalt zijn aandeel van het gelag en spreekt het slotwoord: „Hij hetter niet ghestolen, wij hebbent hem alle drie ghegheven."

Opmerking
Tekst uit *Werken van G. A. Bredero met inleiding en aantekeningen* door J. A. N. Knuttel, Amsterdam - Leiden, 1929. Zie ook de uitgave van dr. Jo Daan, verschenen bij W. E. J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1963.

Gegevens
Knuvelder; De Vooys en Stuiveling; A. de Bruyn, *G. A. Bredero, Klucht van de koe* (Thieme).

* *

SPAANSCHE BRABANDER

G. A. Bredero

Dit blijspel werd in 1617 door Bredero voltooid en, zoals op de titelpagina vermeld staat, „gespeelt op de Eerste Duytsche Academie". Als motto gaf Bredero het stuk de volgende zinspreuk mee: „Al siet men de luy men kensse niet" (zie ook vs. 2223). In zijn woord „Tot den goetwillighen leser" zegt de auteur, dat hij dit stuk schreef om de gebreken van de landslieden aan te wijzen en af te keuren. Hij wil vooral waarschuwen tegen oplichters. De hoofdpersoon, Jerolimo Rodrigo, een Brabander, doet zich zeer voornaam en rijk voor; in werkelijkheid is hij echter trots en arm als de Spanjaarden; vandaar de titel: *Spaansche Brabander*.
De stof heeft Bredero ontleend aan een hoofdstuk uit de Spaanse schelmenroman *Lazarillo de Tormes*, welk werk in het Nederlands vertaald was. Hij heeft

het stuk geschreven in de Amsterdamse volkstaal; alleen Jerolimo spreekt in het Antwerps dialect.
Klassieke metra worden niet gebruikt; wel is een belangrijk gedeelte van het stuk geschreven in niet-jambische alexandrijnen (dit zijn 12-syllabige versregels).
Het stuk is opgedragen aan Jacob van Dijck, gezant van de Zweedse koning bij de Staten-Generaal.
Het stuk begint met een alleenspraak van de Antwerpenaar Jerolimo Rodrigo, die naar Amsterdam is gevlucht om zijn krediteuren te ontlopen. Hij acht zich nochtans ver verheven boven de Amsterdammers (vs. 1: „'t volcxken is te vies") wat betreft taal, beschaving en manieren. Als knecht neemt hij de goedhartige volksjongen Robbeknol in dienst, een zwerver uit Embden, die een nuchtere kijk op het leven heeft. Robèrt (zoals Jerolimo zegt) moest Brabants gaan spreken, zich netjes kleden en zuinig huishouden. Daar er niets in huis is, lijdt de jongen honger. Hij haalt al bedelend de kost op en goedhartig als hij is, geeft hij ook Jerolimo te eten. Hij heeft namelijk gezien, dat zijn meester werd aangesproken door een paar vrouwen van lichte zeden. Zij daagden hem uit eens te tracteren, waarop hij er haastig vandoor gegaan is.
In het derde bedrijf komt er een stadsomroeper langs, die afroept dat bedelarij door het stadsbestuur verboden is. Als Robbeknol dit verneemt, is hij zeer ontdaan. Hij weet echter op een andere manier toch aan geld te komen. Voor de spinsters Trijn Snaps, Els Kals en Jut Jans leest hij voor uit het Evangelie, waarvoor ze hem geld geven.
Danig overstuur komt Robbeknol thuis. Hij heeft namelijk op straat een begrafenisstoet gezien, waarbij een vrouw klaagde, dat haar man naar een huis moest, waar wordt gegeten, noch gedronken.
vs. 1440:

„Mijn heer, mijn man, mijn goedt, wat is my dit een kruys;
Helaas, waar brenghtmen u? in 't ongheluckich huys?
In 't droef, in 't doncker huys, int huys van het vergheten,
In het huys daer men weet van drincken noch van eten?"

Robbeknol denkt, dat dit huis het huis van Jerolimo is. Als de kale Antwerpenaar echter thuiskomt, weet hij Robbeknol te kalmeren.
In het vierde bedrijf houden Byateris, „een uytdraaghster en koppelaarster", en Gierighe Geraart, de huiseigenaar, beiden eerst een monoloog; daarna spreken ze met elkaar over allerlei zaken, onder meer over het geld, dat ze nog van Jerolimo te vorderen hebben. Ze kloppen aan, maar Jerolimo weet hen af te schepen.
In het vijfde bedrijf treedt Jerolimo niet meer op; hij is met de noorderzon vertrokken naar de vrijplaats Vianen. Gierighe Geraart, die weer om z'n geld komt, neemt dit niet en haalt de schout en de notaris erbij. Er is echter niets dan een bed, dat de schout meeneemt. De schuldeisers, waaronder ook de schilder, de goudsmid en de tinnegieter, krijgen niets.
Robbeknol dreigt gevangen te worden genomen, maar op verzoek van de spinsters laat de schout hem vrij.

Opmerkingen
De *Spaansche Brabander* is een merkwaardig stuk; een intrige is er eigenlijk

niet en de compositie is verre van strak. In het laatste bedrijf ontbreekt de hoofdfiguur. De onvervangbare waarde van dit stuk is echter gelegen in de rake uitbeelding van het Amsterdamse volksleven in een aantal taferelen, die vaak geheel los van elkaar staan. Zo treden in dit stuk nog op: twee jongens, een „Hondtslagher vande Kerck", drie patriotten (oude mannen), twee snollen, drie spinsters, e.a.
Het verzet van sommige Noordnederlanders tegen de Zuidnederlandse immigranten heeft tot het ontstaan van dit blijspel bijgedragen.
Voor dit uittreksel is gebruik gemaakt van de tekst, zoals die is afgedrukt in de reeks *Klassiek Letterkundig Pantheon* van de uitgeverij Thieme en Cie. te Zutphen.

Vraag
Wat is de Duytsche Academie?

Gegevens
Knuvelder; De Vooys en Stuiveling; B. de Groot, *Drama* (Malmberg), blz. 147.

Uit: Literama ** 63001

HEKELDICHTEN

Joost van den Vondel

We geven een samenvatting van de bloemlezing *Uit Vondel's Hekeldichten*, die uitgegeven is door Herman Middendorp in de serie *Nederlandsche Schrijvers* (Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink). Typerend is vooral het sarcasme, de felle, bijtende spot in Vondels hekeldichten. Vaak schrijft hij zijn satirische gedichten in dialect. Zo bijv. „Een otter in 't bolwerck", dat gezongen kon worden op de maat van een populair volksliedje: „Betteken voer na Marlemont."
Vondel heeft zich in z'n hekeldichten voornamelijk gericht tegen de tegenstanders en veroordelaars van Oldenbarnevelt, de calvinistische geestdrijvers en de corrupte regenten. Bij de calvinistische geestdrijvers had hij het vooral gemunt op de predikanten die tegen het toneel waren.
Zij hebben in 1637 de opvoering van de *Gijsbrecht* vertraagd; zij hebben ook het verbod van de opvoering van *Lucifer* bewerkstelligd (1654). De kwestie met Oldenbarnevelt heeft een godsdienstige en een politieke kant, die beide in Vondels hekeldichten belicht worden. De theologische controverse tussen de hoogleraren Arminius en Gomarus leidde tot het ontstaan van twee kerkelijke richtingen: de Remonstranten en de Contra-Remonstranten. Vondel behoorde als Doopsgezinde natuurlijk tot geen van beide richtingen, maar de Remonstranten hadden zijn sympathie. Oldenbarnevelt was Remonstrant, Maurits Contra-Remonstrant. Daarbij kwam echter de strijd om de macht, die al jarenlang de verhouding tussen de beide staatslieden vertroebelde. Maurits heeft tenslotte deze strijd in zijn voordeel doen beslissen: Oldenbarnevelt is onthoofd. Vondel stond geheel aan de zijde van de Raadpensionaris, die voor hem de „vermoorde

[redacted]

* *

SPAANSCHE BRABANDER

G. A. Bredero

Dit blijspel werd in 1617 door Bredero voltooid en, zoals op de titelpagina vermeld staat, „gespeelt op de Eerste Duytsche Academie". Als motto gaf Bredero het stuk de volgende zinspreuk mee: „Al siet men de luy men kensse niet" (zie ook vs. 2223). In zijn woord „Tot den goetwillighen leser" zegt de auteur, dat hij dit stuk schreef om de gebreken van de landslieden aan te wijzen en af te keuren. Hij wil vooral waarschuwen tegen oplichters. De hoofdpersoon, Jerolimo Rodrigo, een Brabander, doet zich zeer voornaam en rijk voor; in werkelijkheid is hij echter trots en arm als de Spanjaarden; vandaar de titel: *Spaansche Brabander*.

De stof heeft Bredero ontleend aan een hoofdstuk uit de Spaanse schelmenroman *Lazarillo de Tormes*, welk werk in het Nederlands vertaald was. Hij heeft het stuk geschreven in de Amsterdamse volkstaal; alleen Jerolimo spreekt in het Antwerps dialect.

Klassieke metra worden niet gebruikt; wel is een belangrijk gedeelte van het stuk geschreven in niet-jambische alexandrijnen (dit zijn 12-syllabige versregels).

Het stuk is opgedragen aan Jacob van Dijck, gezant van de Zweedse koning bij de Staten-Generaal.

Het stuk begint met een alleenspraak van de Antwerpenaar Jerolimo Rodrigo, die naar Amsterdam is gevlucht om zijn krediteuren te ontlopen. Hij acht zich nochtans ver verheven boven de Amsterdammers (vs. 1: „'t volcxken is te vies") wat betreft taal, beschaving en manieren. Als knecht neemt hij de goedhartige volksjongen Robbeknol in dienst, een zwerver uit Embden, die een nuchtere kijk op het leven heeft. Robèrt (zoals Jerolimo zegt) moest Brabants gaan spreken, zich netjes kleden en zuinig huishouden. Daar er niets in huis is, lijdt de jongen honger. Hij haalt al bedelend de kost op en goedhartig als hij is, geeft hij ook Jerolimo te eten. Hij heeft namelijk gezien, dat zijn meester werd aangesproken door een paar vrouwen van lichte zeden. Zij daagden hem uit eens te tracteren, waarop hij er haastig vandoor gegaan is.

In het derde bedrijf komt er een stadsomroeper langs, die afroept dat bedelarij door het stadsbestuur verboden is. Als Robbeknol dit verneemt, is hij zeer ontdaan. Hij weet echter op een andere manier toch aan geld te komen. Voor de spinsters Trijn Snaps, Els Kals en Jut Jans leest hij voor uit het Evangelie, waarvoor ze hem geld geven.

Danig overstuur komt Robbeknol thuis. Hij heeft namelijk op straat een begrafenisstoet gezien, waarbij een vrouw klaagde, dat haar man naar een huis moest, waar wordt gegeten, noch gedronken.

vs. 1440:

„Mijn heer, mijn man, mijn goedt, wat is my dit een kruys;
Helaas, waar brenghtmen u? in 't ongheluckich huys?
In 't droef, in 't doncker huys, int huys van het vergheten,
In het huys daer men weet van drincken noch van eten?"

Robbeknol denkt, dat dit huis het huis van Jerolimo is. Als de kale Antwerpenaar echter thuiskomt, weet hij Robbeknol te kalmeren.
In het vierde bedrijf houden Byateris, „een uytdraaghster en koppelaarster", en Gierighe Geraart, de huiseigenaar, beiden eerst een monoloog; daarna spreken ze met elkaar over allerlei zaken, onder meer over het geld, dat ze nog van Jerolimo te vorderen hebben. Ze kloppen aan, maar Jerolimo weet hen af te schepen.
In het vijfde bedrijf treedt Jerolimo niet meer op; hij is met de noorderzon vertrokken naar de vrijplaats Vianen. Gierighe Geraart, die weer om z'n geld komt, neemt dit niet en haalt de schout en de notaris erbij. Er is echter niets dan een bed, dat de schout meeneemt. De schuldeisers, waaronder ook de schilder, de goudsmid en de tinnegieter, krijgen niets.
Robbeknol dreigt gevangen te worden genomen, maar op verzoek van de spinsters laat de schout hem vrij.

Opmerkingen
De *Spaansche Brabander* is een merkwaardig stuk; een intrige is er eigenlijk niet en de compositie is verre van strak. In het laatste bedrijf ontbreekt de hoofdfiguur. De onvervangbare waarde van dit stuk is echter gelegen in de rake uitbeelding van het Amsterdamse volksleven in een aantal taferelen, die vaak geheel los van elkaar staan. Zo treden in dit stuk nog op: twee jongens, een „Hondtslagher vande Kerck", drie patriotten (oude mannen), twee snollen, drie spinsters, e.a.
Het verzet van sommige Noordnederlanders tegen de Zuidnederlandse immigranten heeft tot het ontstaan van dit blijspel bijgedragen.
Voor dit uittreksel is gebruik gemaakt van de tekst, zoals die is afgedrukt in de reeks *Klassiek Letterkundig Pantheon* van de uitgeverij Thieme en Cie. te Zutphen.

Vraag
Wat is de Duytsche Academie?

Gegevens
Knuvelder; De Vooys en Stuiveling; B. de Groot, *Drama* (Malmberg), blz. 147.

uit Literama * *
K J van der Kerk en H A Poolland

9. G.A. Bredero
Spaansch[e] Brabander Jerolimo (1617)

Was'er maar een rijck heerschap, ick wouw' hem
[garen dienen.
Gans lijden, watte quasten heeft die jonker ansen
[bienen,
hoe is hy uyt estreken, hij is wel verguldt met dat
[gheweer.

JERO
Hoort manneken, soecktege een meester?

ROBBE
Ja ick waarlijck, mijn heer.

JERO
Wel, komt hier by-men, ick sal ou van alles wel
[versorghen.
Ick twijfel niet of gy hebt een goey gebeken
[gesproken vande morgen,
Want ons Heer het ou verleent een goey meester
[an mijn.

ROBBE
En ick sal jou, mijn heer, een goede dienaar zijn.

JERO
Hoe is ouwen naam?

ROBBE
Robbeknol, tot jouwen dienst.

JERO
Ghy zyt een nettert.
Van waar zyde gy?

ROBBE
Van waar? Van Embden, God bettert.

JERO
Ho, ho, een Embder potschijter. Wel zemers,
[dat comt snel.

ROBBE
Ja, ja, praat jij wat, d'Amsterdammers en Brabanders
[kennen 't oock wel.

JERO
Dat is ooc waar. Hede nach ouwers, of hedese verloren?
En wa was hoor doen 't?

G.A. Bredero

Spaanschen Brabander Jerolimo (1617)

Bibliografie

Gebruikte uitgave: F.A. Stoett, herzien door B.C. Damsteegt, Zutphen z.j. (1978²) 3e oplage, Klassiek Letterkundig Pantheon nr. 121/122.

De titel, *Spaanschen Brabander Jerolimo*, is voor verschillende uitleg vatbaar: a) Jerolimo is een Brabander, afkomstig uit Spanje; b) Jerolimo is een Brabander van half-Spaanse afkomst (Brabantse moeder en Spaanse vader); c) het verhaal over de Brabander Jerolimo is geschreven naar Spaans origineel; d) de Brabander Jerolimo doet zich rijk voor, maar is in werkelijkheid zo arm als de Spanjaarden.
Het stuk is opgedragen aan Jacob van Dyck (zie verder) en werd gespeeld in de 'Eerste Duytsche Academie' ('Nederduytsche Academie'). De eerste gedrukte versie verscheen in 1618.
Aan het eigenlijke toneelstuk gaan vooraf:
- een opdracht: 'Aen den Edelen Heer/Mijn Heer Jacob van Dyck/Raet ende Ambassadeur Ordinaris...' (42 regels proza). Jacòb van Dyck, geboren in 1567 te Haarlem, was eerst advocaat in Den Haag, werd hofraad en vervolgens afgezant van Zweden bij de Algemene Staten (Staten-Generaal); verder was hij beschermer van de kunst en vriend van Bredero;
- 'Tot den Goetwillighen leser' (118 regels proza), waarin het doel van het stuk wordt vermeld, namelijk de 'ghebreckelijckheyt van onse tijdt' schilderen;
- een gedicht (78 versregels, gedateerd 6 juni 1618) 'Tot den Leser', waarin gewaarschuwd wordt het 'kwaad' te schuwen;
- 'Inhoudt van 'tspel' (65 regels proza), waarin ook de bron (Lazerus de Tormes) genoemd wordt (zie Bron en voorbeeld);
- een (onvolledige) lijst van de 'Namen der speelende gheselLen'.
Het toneelstuk zelf bestaat uit ruim 2200 versregels. Aan het eind staat vermeld: 'Volmaackt in 't Jaar 1617. In April. G.A. Bredero. 't Kan verkeeren' (Bredero's lijfspreuk).
De tekst is in verschillende drukken overgeleverd, onder andere:
- druk A (ongedateerd), zonder voorrede en gedicht 'Tot den Leser';
- druk B (Universiteitsbibliotheek Leiden), met vier lofdichten.

Van de *Spaanschen Brabander* bestaan verschillende moderne edities, met inleidingen en aantekeningen, zoals die van E. Verwijs en G.A. Nauta (1895²), J.A.N. Knuttel (1924), H. Prudon (1968), C.F.P. Stutterheim (1974), F.A. Stoett, B.C. Damsteegt (1978², 3e opl.).

Samenvatting van de inhoud

Eerste deel
Jerolimo Rodrigo (de Spaanse Brabander) prijst in een lange monoloog de keizerlijke stad Antwerpen, waar hij een plezierig leven met de meisjes had. Omdat zijn vele schuldeisers hem echter niet met rust lieten, vluchtte hij naar Amsterdam, maar hij voelt zich daar helemaal niet thuis. Hij ontmoet Robbeknol, een jonge ex-bedelaar, die – nu de wond aan zijn hoofd genezen is – op zoek is naar een baantje. Jerolimo wil hem wel in dienst nemen, maar hij betreurt het dat Robbeknol 'bot Hollands' spreekt in plaats van de heerlijke Brabantse taal. Robbeknol rammelt van de honger, maar Jerolimo, die van plan was naar de mis te gaan, houdt een pleidooi voor de soberheid. Twee straatjongens, Aart en Krelis, schelden de 'hondslager' en grafmaker Floris Harmensz. uit voor 'lampoot'. Floris kan de jongens niet te pakken krijgen en gaat een praatje maken met drie oude mannetjes, Jan Knol, Andries Pels en Thomas Treck; ze hebben het over 'de gave Gods' (de pest) en over bankroetiers. Daarna ontmoet Floris twee jongens, Joosje en Contant, die ruziën bij een knikkerspelletje; samen keren ze zich tegen Floris.

Tweede deel
Robbeknol is er al snel achter gekomen dat hij bij zijn meester honger en dorst zal lijden. Jerolimo is druk bezig zich op te doffen, waarbij de knecht moet helpen. Uitgedost als een prins gaat Jerolimo de stad in, terwijl hij geen cent te verteren heeft. Tijdens zijn wandeling wordt hij aangesproken door twee snollen, Trijn Jans en Bleecke An, die snel in de gaten hebben dat hij ondanks zijn hoogdravende taal een 'kale neet' is. Robbeknol is er intussen op uitgegaan om te bedelen. Als hij met een voorraad eten thuiskomt, is zijn meester er al. Jerolimo beweert dat hij al gegeten heeft, maar als Robbeknol lekker zit te schransen, kijkt hij vol afgunst toe. Even later zitten ze samen te smullen van het bijeen gebedelde eten.

Derde deel
Na het eten heeft Robbeknol lekker geslapen. Als zijn meester toilet aan het maken is, vindt hij in Jerolimo's kleding niets dan

een lege beurs. Jan Knol, Andries Pels en Floris Harmensz. (Thomas Treck?) praten over elkaar, de slechte tijden en de laatste nieuwtjes. Dan luidt de klok: de schout en zijn secretaris kondigen een verordening tegen de bedelarij af. Robbeknol schrikt daarvan; voortaan zal de bijbel hem van dienst moeten zijn om aan zijn kostje te komen. Drie spinsters, Trijn Snaps, Els Kals en Jut Jans, klagen over de dure tijd en het slechte lot van de armen. Dan nadert Robbeknol, die hardop uit de bijbel leest. De vrouwen beloven hem, dat hij in ruil voor een 'kapitteltje' eten mag komen halen. Jerolimo komt opgewekt thuis. Hij heeft wat geld weten te bemachtigen en stuurt zijn knecht naar de markt. Onderweg ziet Robbeknol een lijkstoet naderen, die in de richting van hun huis gaat. Hij schreeuwt het uit van angst, want hij heeft een vrouw horen zeggen dat de overledene naar het huis gebracht wordt waar men van drinken noch eten weet (de hemel?) en dat moet hun huis zijn! Jerolimo lacht hem uit om zijn domheid.

Vierde deel
Byateris, de 'uitdraagster', vertelt dat ze als koppelaarster aardig de kost kan verdienen. Robbeknol komt thuis met een vracht eten; meester en knecht beginnen er meteen aan. Robbeknol verbaast zich over de eetlust van Jerolimo, die de deftige heer speelt: de wijn moet met ontbloot hoofd geschonken worden; hij vraagt om een gouden tandenstoker en schept op over zijn afkomst. Robbeknol is echter niet onder de indruk. De vrekkige huisbaas, Gierighe Geeraart, houdt een monoloog en voert daarna een gesprek met Byateris over wederzijdse kennissen. Geeraart is op weg naar een van zijn huurders, een Brabander, die niet betaald heeft. Byateris heeft ook geld van hem te goed en samen komen ze bij Jerolimo. Robbeknol wil hen niet binnen laten en uiteindelijk scheept zijn meester hen af met een mooi praatje. Zodra ze weg zijn, pakt Jerolimo zijn biezen.

Vijfde deel
Els en Trijn horen van Robbeknol dat zijn meester naar Culemborg en Vianen (vrijsteden) vertrokken is. Jut, Geeraart en Byateris voegen zich bij hen. Als notaris Joannes Pillorium en zijn klerk langskomen, roept Geeraart de notaris om de inboedel van Jerolimo's huis te inventariseren. Ook de schout en zijn twee helpers worden erbij gehaald. Er komen nog meer schuldeisers: Balich (de tinnegieter) die tinnen voorwerpen aan Jerolimo verhuurd heeft, Otje Dickmuyl (de schilder) die hem een paar doeken verkocht heeft, Joost, die zilveren vaatwerk op krediet geleverd heeft en Jasper, die hem van tapijten en leer

voorzien heeft. Ze ontdekken allemaal dat de vogel gevlogen is. De schout opent de deur, ze doorzoeken samen het huis, maar er is niets te vinden. De notaris en schout eisen nu van de crediteuren betaling. Geeraart en Byateris weigeren en vervolgens neemt de schout het bed maar mee, dat aan Byateris toebehoort.
Robbeknol richt zich ten slotte tot het publiek met een verzoek om applaus.

Bespreking

Bron en voorbeeld

Er is sterke verwantschap tussen *Spaanschen Brabander* en het eerste Europese schelmenverhaal *Vida del Lazarillo de Tormes* (1554), dat waarschijnlijk geschreven is door de Spaanse humanist en novellist Diego Hurtado de Mendoza (1503-1575) (zie de editie van C.F.A. van Dam, Wereldbibliotheek, 1965). In hoofdstuk 3 van *Lazarillo de Tormes* treedt Lazarillo in dienst van een trotse, maar straatarme schildknaap of escudero (vergelijk respectievelijk Robbeknol en Jerolimo). *Lazarillo de Tormes* werd al in 1561 in het Frans vertaald en verscheen in 1579 in het Nederlands (1609[2]). Bredero heeft de Spaanse stof genationaliseerd: hij heeft Amsterdamse types gecreëerd en aan het voorbeeldverhaal taferelen uit het Amsterdamse leven van alledag toegevoegd. *Spaanschen Brabander* is geen 'imitatio' geworden, maar een 'aemulatio': Bredero heeft het voorbeeld overtroffen.

Compositie

De vijf delen (bedrijven) zijn ongeveer even lang; het derde en vijfde bedrijf zijn onderverdeeld in 'uytkomens':
I vers 1-485;
II vers 486-955;
III 'Eerste uytkomen': vers 956-1005; 'Tweede uytkomen': vers 1006-1477;
IV 'Eerste uytkomen': vers 1478-1879;
V vers 1880-1900; 'Tweede uytkomen': vers 1901-2235.
In de marge staan af en toe toneelaanwijzingen.
Nog geen duizend versregels zijn gewijd aan de hoofdpersoon. Jerolimo komt in het laatste bedrijf niet meer voor.
Volgens B.C. Damsteegt is het stuk gebouwd op twee componenten, die elkaar (in de eerste vier bedrijven) omsluiten (regelmatig afwisselen):

- het Lazarillo-thema (zie Bron/voorbeeld);
- zedenschildering (Amsterdams volksmilieu).

Er is geen sprake van een strakke compositie, maar meer van een revue-achtig geheel, een aaneenschakeling van meestal weinig samenhangende scènes. Een intrige ontbreekt vrijwel geheel; er is meer sprake van dialoog-spanning dan van handelings-spanning.
Waarschijnlijk heeft Bredero eerst de op *Lazarillo de Tormes* gebaseerde gedeelten geschreven en later de zedenschilderingen toegevoegd. Dat zou de afwisseling van alexandrijnen en vrije verzen (zie Stijl) èn de naamsverwarring Floris Harmensz. – Thomas Treck – Harmen verklaren.

Personages

Hoofdpersoon is Jerolimo Rodrigo, een pronkerige, verwaande, 'kale' Antwerpse jonker, zoon van een pasteibakker uit Hoboken bij Antwerpen. Hij spreekt een mengeling van Antwerps en Leuvens dialect, is een groot fantast (megalomaan) die zijn eigen fantasiewereld schept, maar ook een oplichter die voor zijn schuldeisers op de vlucht gaat. Voortdurend probeert hij de nuchtere en goedhartige Robbeknol te imponeren (zie bijvoorbeeld de toilet-scène vanaf vers 488). Jerolimo treedt op als een soort katalysator: juist door zijn aanwezigheid komen bij veel personages vooral hun slechte kanten naar voren. Misschien heeft Bredero in Jerolimo de verwaande Theodoor Rodenburg (± 1578-1644) willen parodiëren. Rodenburg, onder meer diplomaat in Spanje en schrijver van een aantal mantel- en degenstukken in de trant van de Spanjaard Lope de Vega (1562-1635), stond tegenover Bredero, P.C. Hooft, S. Coster en anderen in het conflict binnen de rederijkerskamer 'De Eglantier', dat in 1617 tot de stichting van de 'Nederduytsche Academie' leidde.
Robbeknol is een halve wees; zijn moeder (uit Alkmaar) had een kosthuis, 'De Graaf van Embden'; zijn vader kwam uit Bolsward. Robbeknol staat eerst tegenover zijn meester, later steeds meer naast hem: hij gaat hem begrijpen en bewonderen, speelt mee in de wereld van de schone schijn.
Het duo Jerolimo en Robbeknol heeft veel weg van Don Quichot en Sancho Panza bij M. de Cervantes Saavedra (1547-1616).
In het stuk komen veel Amsterdamse volkstypes voor: een koppelaarster (Byateris), snollen (Trijn Jans, Bleecke An), spinsters ofwel vrouwen die met spinnen de kost verdienen (Trijn Snaps, Els Kals, Jut Jans), leveranciers (Balich, Otje Dickmuyl, Joost,

...spel), straatjongens (Aert, Krelis, Joosje, Contant), oude mannen (Jan Knol, Andries Pels, Thomas Treck) en een 'hondslager', dat wil zeggen iemand die de honden uit de kerk moest houden (Floris Harmensz.). De schout en notaris Joannes Pilicrium zijn van 'hogere' stand.

Plaats en tijd

Plaats van handeling is een pleintje in een Amsterdamse volksbuurt bij de stadswallen. In het vijfde bedrijf staat de woning van Jerolimo centraal.
De gebeurtenissen spelen zich wellicht af rond 1576, toen de pest woedde (vergelijk de 'Inhoudt van 'tspel' regel 21-22: 'over meer dan veertich Jaren', dus ruim veertig jaar vóór 1617). Het is ook mogelijk dat Bredero een soort fantasietijd verbeeld heeft, waardoor het spel niet tijdgebonden is. Het tijdsverloop omvat enkele dagen.

Vertelperspectief

De personages op het toneel presenteren zichzelf.

Thematiek

Het thema is: hekeling van schijn en bedrog (vergelijk vers 41-42: 'Want of men schoon de liens (ghelayck hier staat) al siet,/ Men ken daarom haar hert noch qualiteyten niet', vers 2223: 'Al sietmen de luy men kentse daarom niet' en vers 2224: 'Hoe dickwils wert den mensch door schoone schijn bedroghen').
In *Spaanschen Brabander* spelen verder een belangrijke rol:
- snoeven, pronken, de schijn ophouden (Jerolimo);
- nastreven van eigen, materialistische belangen;
- bedelarij en het verbod ervan;
- aanval op bankroetiers, hebzuchtige schuldeisers en corruptie;
- het doodsmotief (de pest, lijkstoet);
- contrast tussen de zwierige opschepper en het eenvoudige volk;
- bespotting van de Brabanders (vooral nadat Antwerpen in 1585 in Spaanse handen was gevallen, waren er veel Brabanders in Amsterdam te vinden);
- bevestiging van nationale waarden (in een tijd waarin de Hollandse eenvoud en eerlijkheid bedreigd werd door de toevloed van vreemden);
- menselijke fouten en zwakheden.

Stijl

De taal is oud-Amsterdams en karikaturaal Antwerps/Leuvens; het taalgebruik is sterk realistisch.
Het stuk is geschreven in dichtvorm, uitgezonderd de verordening tegen de bedelarij (43 regels proza tussen vers 1149 en 1150). De gedeelten die gebaseerd zijn op *Lazarillo de Tormes* zijn geschreven in nogal vrije alexandrijnen (versregels van zes jambische versvoeten), de zedenschilderingen in vrije verzen.

Stroming en genre

Spaanschen Brabander behoort tot de renaissance-literatuur (zie Stroming en genre bij P.C. Hooft, *Granida*) en is een revueachtig spel met hekelend en lerend karakter. Het is eigenlijk geen echt blijspel; het heeft een tragische ondertoon, zonder tragisch te zijn en kan het best een blijspel met treurspelkarakter, tragikomedie of 'vrij' blijspel genoemd worden. Behalve Bredero schreven onder andere J. Duym, S. Coster, A. de Koning en Th. Rodenburg 'vrije' of 'moderne' toneelstukken. Dit 'moderne' toneel was voornamelijk uit Spanje en Engeland afkomstig en wordt gekenmerkt door een vermenging van tragische en komische elementen, een groot aantal tonelen of scènes, variatie in de vorm en realistische beschrijvingen.
In de renaissance stond het treurspel hoger in aanzien dan het blijspel, dat echter niet afgewezen werd, omdat ook klassieke auteurs blijspelen geschreven hadden (Plautus, Terentius, Aristophanes en anderen). Bredero's tijdgenoten J. van den Vondel en J. Cats schreven geen blijspelen, C. Huygens schreef er slechts één (*Trijntje Cornelisdr.*), evenals P.C. Hooft (zie *Ware-nar*).
Spaanschen Brabander kan ook tot het episch theater gerekend worden: er is sprake van een aaneenschakeling van scènes, die niet lineair verbonden zijn, maar betrekking hebben op het centrale idee (het thema).

Waardering

In *Spaanschen Brabander* wordt een rake en realistische typering gegeven van het Amsterdamse volksleven. Ondanks de zwakke compositie en de lange uitweidingen is het spel een meesterwerk, dat ook in de twintigste eeuw diverse keren werd opgevoerd (in ons land onder andere in 1968, 1970 en 1985 en in Texas in 1982).

Auteur

Gerbrand Adria szoon Bredero (1585-1618) werd geboren in Amsterdam. Zijn geboortehuis stond in de Nes, naast de Vleeshal. Boven die hal hield de rederijkerskamer 'De Eglantier' haar bijeenkomsten. Later woonde Bredero op de Oudezijdsvoorburgwal 244. Zijn vader, Adriaen Cornelisz., was een welgesteld schoenmaker, later belastingpachter en kunstverzamelaar en tevens kapitein bij de schutterij (een organisatie van vrijwilligers die het stadsbestuur assisteerde bij ongeregeldheden). Bredero kreeg een goede opleiding; waarschijnlijk doorliep hij de Franse school; daarna werd hij opgeleid tot schilder bij Frans Badens. In 1602 werd hij lid van 'De Eglantier'. Tussen 1607 en 1610 maakte hij een reis naar Antwerpen. In 1613 werd hij vaandrig bij de schutterij. Drie jaar later volgde zijn kennismaking met Hugo de Groot. Tijdens de crisis binnen 'De Eglantier' stond Bredero aan de kant van Samuel Coster en de door hem opgerichte (Eerste) Nederduytsche Academie (1617). Bredero bleef ongehuwd, maar diverse vrouwen hebben een belangrijke rol in zijn leven gespeeld, onder andere Maria Tesselschade Visscher en Magdalena Stockmans (die in 1618 trouwde met de koopman Isaac van der Voort). Eind december 1617 zakte Bredero, die per slede terugkeerde van een begrafenis in Haarlem, door het ijs. Hij overleed vrij plotseling in augustus 1618 en werd begraven in de hervormde kerk 'Heilige Stede' in Amsterdam.

Bredero's lijfspreuk ''t Kan verkeeren' duidt op de wisselvalligheid van het lot (een motief dat in zijn werken frequent voorkomt). Het leven van Bredero heeft een ondertoon van ernst; de 'losbol'-visie die onder meer naar voren komt in de roman *De dolle vaandrig* (1947) van A.M. de Jong is ongegrond en achterhaald. De naam Bredero is ontleend aan een uithangbord of gevelsteen met de beeltenis van de geuzenjonker Hendrik van Brederode, die leefde van 1531 tot 1568 en een van de leiders in de opstand tegen Spanje was. Noch van Bredero, noch van zijn leermeester F. Badens is een gesigneerd schilderstuk bekend! De gravure die H. Gerritsz van Bredero maakte, is van na 1618.

Bredero was realist en individualist, zonder politieke belangstelling. Hij schreef niet voor de 'happy few', zoals Hooft en Huygens, maar voor de gewone mensen. Hij wordt wel de laatste middeleeuwer genoemd.

De belangrijkste werken van Bredero zijn: *Rodd'rick ende Alphonsus* (1611; tragikomedie); *De klucht van Symen sonder soeticheyt* (1612); *Klucht van de koe* (1612); *Griane* (1612; tragi-

komedie); *Klucht van den molenaer* (1613); *Moortje* (1615; blijspel, gebaseerd op *Eunuchus* van Terentius); *Geestigh Liedtboecxken* (1616); *Lucelle* (1616; tragikomedie); *Spaenschen Brabander Jerolimo* (1617); *Stommen ridder* (1618; tragikomedie); *Boertigh, amoureus en aendachtigh Groot Lied-Boeck* (1622); *Angeniet* (1623, voltooid door J.J. Starter).

Literatuur

Enkele studies over Bredero en zijn werk zijn: J. Prinsen, *Gerbrand Adriaensz. Bredero* (1919); J.P. Naeff, *De waardering van Gerbrand Adriaansz. Bredero* (1960); J.A.N. Knuttel/Th. de Vries c.s., *Bredero, poëet en Amsterdammer* (1968²); A.G.H. Bachrach c.s., *Rondom Bredero* (1970); J.P. Naeff, *Bredero en de kritiek* (1971); J.H. Cartens, *'t Kan verkeren; leven en werk van Gerbrand Bredero* (1972); G. Stuiveling, *Memoriaal van Bredero, documentaire van een dichterleven* (1975²); M.A. Schenkeveld-van der Dussen (red.), 'Bredero' (in 'Spektator', jrg. 14, nr. 4, 1985).

Serie Prisma informatief
Prisma uitleboek
Nederlandse Literatuur ca 1200 1800